

XI ст., вони зустрічаються протягом всієї історії існування племені. Окремі екземпляри зустрічаються до першої половини XIV ст. Серед сучасних вчених побутує думка, що ці скроневі розвилися з «найдавніших» лопатевих кілець.

1. Агапов С. А. О способах ношения височных колец / С. А. Агапов, Т. Г. Сарачева // Российская археология. — М., 1997. — № 1. — С. 99–108.
2. Арциховский А. В. Курганы в вятичем / Артемий Владимирович Арциховский. — М. : Ранион, 1930. — 223 с.
3. Левашова В. П. Височные кольца / В. П. Левашова // Очерки по истории русской деревни X–XIII вв. / Труды ГИМ. — Вып. 43. — М., 1967. — С. 20–39.
4. Никольская Т. Н. Земля вятичей: К истории населения бассейна верхней и средней Оки в IX–XIII вв. / Татьяна Николаевна Никольская. — М. : Наука, 1981. — 296 с.
5. Равдина Т. В. Типология и хронология лопастных височных колец / Т. В. Равдина // Славяне и Русь. — М. : Наука, 1968. — С. 136–142.
6. Равдина Т. В. Древнейшие семилопастные височные кольца / Т. В. Равдина // Советская археология. — М. : Наука, 1975. — № 3. — С. 218–223.
7. Равдина Т. В. Хронология «вятичских» древностей / Т. В. Равдина // Архив ИА РАН. P-2, № 2154. — М., 1975. — С. 119–130.
8. Сабурова М. А. Женский головной убор у славян (по материалам Вологодской экспедиции) / М. А. Сабурова // Советская археология. — М. : Наука, — 1974. — № 2. — С. 85–97.
9. Степанова Ю. В. Могильник Сельцо в верховьях Западной Двины по данным археологии / Ю. В. Степанова // Вестник ТвГУ. Серия «История». — Тверь, 2014. — № 4. — С. 155–164.

Бруяко П. І.

Пісні трубадурів як джерела з історії перших хрестових походів

Епоха хрестових походів знайшла відображення в європейській літературі XI–XIII століть. Хрестові походи були постійним соціально-політичним фактором життя Західної Європи, тому ідеологія та практика хрестових походів не могли не відбитися в словесності західноєвропейського середньовіччя. Чотири перших хрестових походи співпали

за часом з періодом бурхливого розвитку у Франції та Германії літератури на національних мовах. Даний період часто називали «Відродженням XII століття». Цей вираз, як вважають дослідники, буде цілком справедливим якраз по відношенню до літератури [3, с. 48]. В цей час були створені героїчні поеми та пісні, в яких знайшов відображення і хрестоносний рух. Популярним жанром хрестової літератури є лицарська куртуазна лірика — пісні трубадурів, в яких вони не тільки відображували соціальні амбіції, релігійні уявлення та літературні звичаї свого часу, але й згадували про самі походи. Поезія трубадурів була яскравою, і хоча вона швидко поступилася місцем новій літературі, цікавість до цієї творчості ніколи не згасала.

Подібно до усіх своїх сучасників трубадури не лишилися осторонь від заклику відвоювати Єрусалим у невірних. Зрозуміло, що далеко не всі з них і не відразу відправилися у похід, але і хрестовий похід, і паломництво за море стали складовою частиною їх ментального світу — системою духовних цінностей та образів, звідки вони брали все необхідне для своїх віршів [1, с. 145]. Так звані «Хрестові пісні» з'являються приблизно в середині XII ст. — це пісні трубадурів, в яких звучить тема хрестових походів. Перша хрестова пісня, автор якої невідомий, написана приблизно у 1145–1146 рр., і в ній звучить заклик до визволення Святої землі: «Лицарі, ви щасливі, що Господь Бог звернувся до вас про допомогу проти турок і альморавідів, які вчинили проти Нього такі ганебні справи» [3, с. 52].

Хрестову пісню не можна виокремити як особливий жанр творчості трубадурів — адже згадки про хрестові походи можна знайти у творах різної поетичної форми. Основними жанрами поезії трубадурів були сирвенти — «службові пісні», в яких обговорювалися політичні, релі-

гійні і моральні питання, та канسونи — пісні про лицарську любов до прекрасної Дами. Пізніше виникає жанр плачу — наприклад, плач Гаусельма Файдита за Ричардом I Англійським. У багатьох творах трубадурів, які дійшли до нашого часу, хрестоносний рух відіграє роль або однієї з тем, або алегорії. Збереглося 106 пісень на провансальській мові, біля 40 — на давньофранцузькій, 30 — на німецькій, 1 — на іспанській та 2 — на італійській [3, с. 50]. Так, у пісні «Поблизу джерела, серед саду» Маркабрюна, одного з ранніх трубадурів, хрестовий похід грає роль наклепника, що розлучає закоханих у традиційній кансоні [4, с. 37–38]. Цікаво, що тут дівчина водночас сумує і про втрату Святих Місць, і про коханого, який поїхав їх звільнити [3, с. 56]. В піснях трубадурів епохи Другого та Третього хрестових походів звучать дві основні теми — призив до походу та нарікання на розлуку з Дамою.

Для поета-виконавця події хрестових походів постачали матеріал для сирвент, а також служили джерелом варіацій на тему куртуазного кохання та різних алегоричних фігур. Для слухачів же (не слід забувати, що ці пісні створювалися для негайного виконання) вони в цікавій та приємній формі представляли інформацію та пропаганду, які зазвичай доводилося вислуховувати від проповідників. Одночасно з цим пісні допомагали слухачам визначити своє місце в світі та показували, як хрестові походи можуть дати можливість проявити чесноти свого класу. В багатьох піснях хрестовий похід уславлюється як можливість для лицарів та баронів проявити усі найкращі риси, які відрізняють людей, по-справжньому благородних та вірних Христу. Такою, наприклад, є пісня про хрестовий похід «Ahi! Amours, son dure departie» («Ах! Любов, навіщо ти мені звеліла») Конона де Бетюна, французького трувера, який

сам приймав участь у Третьому та Четвертому хрестових походах. Вважають, що саме він увів до куртуазної лірики образ героя-хрестоносця, який змушений покинути кохану, щоби поїхати на завоювання Святої землі. Конон де Бетюн вважає, що «...всі, хто молодий, вільний та багатий, не можуть залишатися дома у млості» [1, с. 406–407]. Настанови, подібні до викладеної у цьому вірші, були не тільки темами «хрестових пісень», вони прекрасно відповідали важливому правилу поезії того часу: хвали та засуджуй. Таким чином, ідеологія хрестоносного руху була ідеальною темою для тогочасної літератури: ті, хто відкликався на заклик прийняти участь у походах, були гідні похвали. Ті ж, хто залишалися глухими, заслуговували на осуд. Подібний поетичний прийом часто використовували у своїх віршах Маркабрюн та Тібо Шампанський.

Дуже нагадує вірш Конона де Бетюна «Ах! Любов, навіщо ти мені звеліла» пісня Фрідріха фон Хаузена, лицаря-мінезингера із оточення Фрідріха I Барбаросси, вбитого у Третьому хрестовому поході незадовго до загибелі самого імператора. Він обігравав мотив розладу тіла з душею, боротьби між прагненням до коханої та боргом хрестоносця у багатьох своїх піснях. Так, він писав: «З моїм упертим серцем у сварці тіло, яке, зібравшись на війну, разити вже язичників хотіло, а серце, вибравши дружину, не хоче залишати її одну» [3, с. 57]. Ця тема у піснях трубадурів також була дуже популярною.

Однак при цьому в піснях відбивалися і занепокоєння, і невпевненість поетів в часи невдач, їхні протести проти несправедливості або проти зловживання Божим ділом. Один з найбільш часто згадуваних аспектів походу — небезпека самого шляху, що недивно, особливо якщо згадати про одного із перших трубадурів, герцога Аквітанського

Гильєма IX, який по дорозі у Святу Землю на початку вересня 1101 р. біля Гераклеї потрапив у засідку та втратив майже усіх своїх людей. Сам герцог декілька місяців провів у полоні сарацинів [1, с. 94–95]. Але, повернувшись на батьківщину у 1102 р., він весело співав про свої пригоди в присутності королів та баронів: «...Друзі, у мене було таке погане життя... Я так зголоднів, друзі мої, що вам я права пісні співати і плакати не віддам, але знайте: подвигів своїх я в пісні не зраджу» [4, с. 4].

Гаусельм Файдит, який брав участь у Третньому хрестовому поході, написав по поверненні додому пісню «*Del gran golfe de mar*» («Від великої морської затоки»), 1192 / 1193 рр., з якої випливає, що він не був у захваті від подорожі. Особливо не сподобалося йому плисти морем: «Під дзвін струмка серед дібров блукаю, піддавши забуттю і барки коливання, і шторм, і лиходійство морських розбійницьких орав» [5, с. 111–112]. Автор визнає доблесть та чесноти хрестоносців, але йому огидно, що деякі з них пускаються в плавання лише для грабежу та розбою [3, с. 68–59]. Ця пісня вважається однією з самих ліричних. В ній ледве помітна нотка кохання, в основному автор оспівує радість повернення у рідний квітучий край після сухої Палестини.

В період Третнього хрестового походу побутувала думка, що хрестові походи в Іспанію важливіше східних. Ця тема виникає і в пісні Гаваудана «*Senhor, per los nostres rescatz*» («Господь, щоби наш гріх»), в якій автор висказує побоювання, що успіхи мусульман на Сході: «...сеньйори, внаслідок наших гріхів сила сарацин зростає» [5, с. 173] можуть вселити в них думку про захоплення Іспанії. Він звертається до короля Франції Філіпа II та його баронів і до короля Англії Ричарда I із закликом допомогти Іспанії.

Спасіння залежить від вибору правильного шляху: «Ісус Христос проповідував нам, щоб ми не прийшли до поганого кінця, вказує нам правильний шлях». «Правильний шлях» тут — це не тільки звичайна християнська метафора шляху до спасіння, але ще й вказівка на шлях до Іспанії.

Самі битви в піснях трубадурів майже не описувалися. Дії та вчинки мусульман згадуються в них у загальних рисах, як-то «спалюють церкви» тощо. І тільки в єдиній хрестовій пісні, яка дійшла до нас і написана іспанською мовою, міститься більш або менш докладний (хоча, може бути, і отриманий із других рук) опис подій, що відбувалися за взяттям Єрусалиму в 1244 р. Пісня звернена до учасників 2-го Ліонського собору (1274 р.), і жахливі подробиці, що наведені у ній, повинні були мати пропагандистське значення.

Практично вся «хрестова» кар'єра Ричарда Левове Серце також відображена в піснях трубадурів. Бертран де Борн, який оспівував та навіть поетизував війну в жанрі сирвенти, називав короля за його мінливу політику «Так-і-ні». Усього збереглося 40 його політичних віршів-пісень. Однією з відомих сирвент Бертрана де Борна є «Люблю травневий світлий час», в якій він закликає лицарство до участі у військових діях та мужності. За підбурювання до війни Данте у «Божественій комедії» помістив його до восьмого кола Пекла, де знаходилися усі призвідники розбрату [2, Ад, XXVIII, 118–122].

Сам Ричард по лінії матері був правнуком Гільєма IX, першого трубадура. Після повернення з Третього хрестового походу, де його перемоги дозволили йому вимагати від Саладіна привілеїв для паломників, що прямували в святі місця, він, проїжджаючи через Австрію, потрапив у полон. Вихований на культурі трубадурів, Ричард від народження володів двома мовами [1, с. 326]. У в'язниці він

написав вірш, близький за жанром до сирвенти (він не є хрестовою піснею), в якому описав свій полон: «У полонених і у мертвих, споконвіку відомо, що немає ані друзів, ні рідні. Я кинутий. Злата та срібла ні-ні, всі чекають. Але будуть — навіть вибач я їх — звинувачені вони одні, коли я помру в полоні» [7, с. 157].

Слід згадати також про творчість Тібо IV Шампанського, яка прийшлася на першу половину XIII століття і належить до останнього періоду розквіту ліричної поезії трубадурів. В цей період основними темами пісень стають розлука, нерозділене кохання до Дами, яка залишилася за морем, скарги на її жорстокість. Біль від розлуки посилюється усвідомленням занепаду самого хрестоносного руху, хрестоносці ганьблять себе поразками та розбратом. Тібо нарікає на те, що цей час — час зради, заздрості, несправедливості. Широко відома його «Пісня про хрестовий похід» [3, с. 62], в якій Тібо висловлює почуття хрестоносця, який відправляється у похід.

Таким чином, головними темами пісень трубадурів були лицарське кохання до Прекрасної Дами, ідеал мовчазної відданості, куртуазна любов, зрада, розставання закоханих на світанку, чарівності природи. Але трубадури згадували та оспівували також небезпеки, релігійну і моральну складові хрестових походів. Розпач розлуки лицарів з прекрасними дамами іноді був продиктований необхідністю відправитись у далекі краї, приймаючи участь у хрестовому поході. Не містячи конкретних повідомлень про події та деталі хрестових походів, хрестові пісні дають нам уявлення про емоції та релігійні почуття як учасників походів, так і їх сучасників, що дозволяє відобразити за-

гальний фон історичної ситуації в Європі XI – першої половини XIII століть. Безперечно, названими іменами не вичерпується усе багатство пісень трубадурів. Творчість розглянутих трубадурів можна розглядати як джерело, яке відтворює основні риси історичної та побутової обстановки епохи хрестових походів.

1. Брюнель-Лобришон Ж. Повседневная жизнь во времена трубадуров XII–XIII века / Ж. Брюнель-Лобришон, К. Дюамель-Амадо; [пер с фр. Е. В. Морозовой]. — М. : Молодая гвардия, 2003. — 416 с.
2. Данте Алигьери. Божественная комедия / Алигьери Данте; [пер. с итал. О. Н. Чюминой]. — М. : Эксмо, 2007. — 760 с.
3. История крестовых походов / ред. Райли-Смит Джонатан; [пер. с англ. Е. Дорман]. — М. : Крон-Пресс, 1998. — 495 с.
4. Песни трубадуров / сост. Найман А. Г.; [пер. со старопровансальск. А. Г. Найман]. — М. : Наука, 1979. — 262 с.
5. Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов. [пер. со старопрованс. В. А. Дынник]. — М. : Художественная литература, 1974. — 576 с.
6. Сизова Е. А. Гильем IX Трубадур де Пуатье Аквитанский — родоначальник трубадуров / Е. А. Сизова // Режим доступа: <http://monsalvat.globalfolio.net/rus/dominator/guilliamIX-aquitaine-troubadour/sizova-aquitaine>. — С. 1–7.
7. Флуар и Бланшефлор /сост. А. Д. Михайлов; [пер. со старофр. А. Г. Неймана]. — М. : Наука, 1985. — 174 с.

Лучінський І. А.

«Чеська хроніка» — спроба структурного аналізу

На основі дослідження джерел ми маємо можливість розглянути події очима сучасників, позаяк є цінними не тільки для історії, а також і для інших галузей наук. Для швидкого опрацювання джерел існують різноманітні методи, серед них і структурний аналіз тексту. Метод структурного аналізу історичного джерела передбачає вивчення оповідного (наративного) тексту. При цьому об'єктом дослідження стає не зміст тексту, а його структура. Ми ви-